

3.4. Страхування земель сільськогосподарських підприємств

Страхування являє собою вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [18].

Земельні ділянки обліковуються згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 (П(С)БО7) «Основні засоби» [44] як основний засіб і відповідно до цього мають майновий статус. Земельні ділянки характеризуються комплексом показників, які визначають їх якісний стан та можливість виробництва продукції певного обсягу і якості. Це товщина гумусового горизонту, вміст гумусу, рухомих азоту і фосфору, обмінного калію, рівень рН, наявність важких металів, залишків пестицидів та ін. Відповідно погіршення цих характеристик знижує природно-господарську цінність земель. Таким чином, страхування призначене забезпечити захист майнових інтересів громадян та юридичних осіб при використанні земельних ділянок.

Земля як об'єкт страхування має свої особливості. Вона не має кінцевого терміну користування і повністю не втрачає своїх корисних властивостей. Навпаки, при раціональному використанні земельних

ресурсів вищевказані показники можуть не лише не погіршуватись, а й покращуватись. На жаль, це положення в Україні залишається суто теоретичним. З часів В. В. Докучаєва йде поступове погіршення природної родючості. А за останні десятиріччя процеси погіршення якісного стану ґрунтів досягли надзвичайно високого рівня.

Деградованість ґрунтів, втрати гумусу і поживних речовин, щорічні втрати ґрунту. Крім цього, спостерігаються і інші негативні явища: збільшуються площі засолених та підлужених земель, триває техногенне забруднення території викидами промислових підприємств, транспортом іншими об'єктами господарювання, переущільнення ґрунту, замулювання та утворювання кірки, забруднення пестицидами та іншими агрохімікатами, як про це вже було сказано вище.

В останні часи еволюційний характер цих негативних процесів супроводжується аномальними надзвичайними явищами природного і техногенного походження. Це катастрофічні зливи на північному заході Миколаївської області 2007-2008 рр., що супроводжувались інтенсивним зливом ґрунту. Пилову бурю 23-24 березня 2007 року, що охопила 50 % степової зони України, можна віднести до екологічної катастрофи національного масштабу [36]. В Миколаївській області постраждало 650 тис. га земель, а загальні збитки у цінах 2007 року оцінені у 607,8 млн грн [36]. В Україні щороку виникає 140-150 техногенних аварій регіонального та державного рівнів, які прямо або опосередковано впливають на якість земель.

Таким чином, обсяги погіршення якісного стану земельних ресурсів потребують великомасштабного комплексу організаційних, технічних, біотехнологічних, правових, науково-методичних заходів, спрямованих на збереження, відтворення та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів. У державному бюджеті України 2010 року на ці цілі передбачено лише 470 тис. грн [15], що, звісно, не може задовольнити всі потреби. Страхування земельних ділянок від різноманітних ризиків може забезпечити додаткове фінансування землеохоронних заходів аграрними підприємствами.

Земельна реформа докорінно змінила систему землекористування. Основним способом використання земель у сільському господарстві стала оренда. На правах оренди використовуються 17,5 млн га, що становить більше половини орних земель України, 4,6 млн договорів оренди, з яких 49 % укладені на термін 4-5 років. У цих умовах виникає питання захисту майнових інтересів власників земельних ділянок при їх використанні в умовах оренди, яке теж можна розв'язати страхуванням.

Питання екологічного страхування та екологічних ризиків досліджували такі відомі вчені, як В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, О. М. Віленчук, С. С. Осадець, І. А. Сааджан, С. К. Харічков та інші [1; 6; 54; 49]. Проте страхування якісного стану земельних ділянок залишається перспективним і новим напрямом.

У сільському господарстві в основному використовується страхування урожаю сільськогосподарських культур, тварин, будівель, споруд, сільськогосподарської техніки, інших матеріальних цінностей. Страхування земельних ділянок на предмет погіршення якісних характеристик не проводиться. Це обумовлено недосконалістю нормативно-правової бази, недостатністю інформаційного і матеріального забезпечення, відсутністю методичного забезпечення і підготовлених кадрів.

Доцільно виділити такі групи ризиків, що можуть виникати у процесі використання земель:

- 1) природні, що обумовлені погіршенням земельної ділянки як об'єкта майнових прав унаслідок дії непереборних стихійних явищ;
- 2) антропогенні, що обумовлені погіршенням земельної ділянки як об'єкта майнових прав унаслідок дій або бездіяльності користувача земельної ділянки, що призвели до зниження родючості землі чи погіршення інших корисних властивостей землі;
- 3) організаційно-правові, що обумовлені недотриманням обов'язків землекористувача, що встановлені законом або договором [23];
- 4) техногенні, що обумовлені впливом на земельну ділянку надзвичайних ситуацій техногенного походження (аварії з викидом забруднюючих речовин, які через будь-яке середовище потрапляють у ґрунт).

Слід зазначити, що відповідно до статті 12 закону України «Про оренду землі» від 06.10.1998 № 161-XIV [17], об'єкт оренди (земельна ділянка) може бути застрахованим на період дії договору оренди землі за згодою сторін у порядку, встановленому законодавством України. У разі невиконання свого обов'язку стороною, яка повинна, згідно з договором оренди землі, застрахувати об'єкт оренди, друга сторона може застрахувати і заждати від іншої сторони витрат на страхування. Таким чином, страхувальниками можуть бути власники та орендарі земельних ділянок.

Залежно від об'єкта страхування предметом договору страхування земельних ділянок можуть бути майнові інтереси, пов'язані з:

- володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);

– відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди фізичній особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

З форм проведення – добровільного і обов'язкового, страхування земельних ділянок доцільно зробити обов'язковим, для систематичного використання та суцільного охоплення.

Основною проблемою страхування земельних ділянок залишається оцінка збитків завданих страховою подією. За офіційною методикою, наведеною в постанові КМУ від 17 листопада 1997 р. № 1279 «Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню» [45] пункт 3, втрати, спричинені погіршенням якості земель визначають за формулою:

$$P_v = (1 - K) \times H_v \times P_d \quad (3.18)$$

де P_v – розмір втрат, тис. грн;

K – коефіцієнт зниження продуктивності угіддя;

H_v – середній розмір втрат з розрахунку на 1 гектар, тис. грн;

P_d – площа ділянки, га.

Вищевказана методика не конкретизує, як визначається коефіцієнт зниження продуктивності угіддя, а він для різних сільськогосподарських культур суттєво відрізняється [52, с. 61], крім того, треба визначати ступінь еродованості земель, що теж ускладнює і знижує точність розрахунку.

Визначення цього коефіцієнту за фактичними даними продуктивності угіддя потребує багато часу після настання страхової події, що погіршує і без того поганий фінансовий стан землекористувача.

Методичні підходи визначення збитку на підставі нормативної грошової оцінки земель [56] вбирають у себе недоліки, притаманні їй. Крім того, страхові платежі на рівні 1200-1700 грн/га, при середньозваженому за площею основних сільськогосподарських культур операційному доході по Україні за 2009 рік за нашими розрахунками – 324 грн/га (зроблені на підставі статистичних даних [51]), призводять до втрати економічної доцільності сільськогосподарського виробництва.

На нашу думку, для більшої об'єктивності організація оцінки збитків від погіршення якісного стану земель має бути наступною. Нормативно зобов'язати перед передачею земельної ділянки в оренду складання еколого-агрохімічного паспорту, що виконується силами проектно-технологічного центру «Облдержродючість». За цим документом одержують базисні дані по вмісту рухомих елементів живлення рослин, органічної речовини ґрунту [32], і їх визначають щороку.

Після страхового випадку залежно від товщини змитого або здутого шару ґрунту визначають зменшення в орному шарі вмісту поживних речовин і гумусу. Якщо страховий випадок трапився після збирання урожаю, то треба врахувати винос рухомих форм азоту, фосфору, обмінного калію та мінералізацію гумусу відповідною культурою. За формулою 2.7, враховуючи, що термін відновлення рухомих форм поживних речовин у ґрунті треба прийняти за одиницю, визначаємо збитки на підставі еквівалентної кількості добрив. Якщо прийняти зменшення в орному шарі ґрунту рухомих форм азоту, фосфору, обмінного калію внаслідок тривалої зливи або пилової бурі, як у наведеному прикладі в розділі 2.5, то розмір відшкодування збитків складає 440,6 грн/га.

Збитки на підставі зменшення вмісту гумусу в ґрунті можна визначати вартістю додаткового внесення напівперепрілого гною за формулою 2.8, прийнявши термін відновлення органічної речовини ґрунту за один рік.

Оцінку збитків на підставі вартості недоотриманого врожаю можна визначати за допомогою алгоритму формул 2.9-2.12, знову ж таки прийнявши термін капіталізації за одиницю.

Визначення збитків від погіршення якісного стану земель на підставі погіршення бала еколого-агрохімічної оцінки – найбільш точний метод (формула 2.13). Але він потребує визначення значної кількості показників, витрат коштів і часу, що може стримувати впровадження цього методу.

Таким чином, за нашими розрахунками прикладів за різними методами збитки складають 360-450 грн/га. Якщо взяти страховий тариф 10 %, то він буде не обтяжливий для власників і користувачів земельних ділянок, з одного боку, а з іншого, страхові виплати забезпечать відновлення втрачених показників якості ґрунтів.

З вищесказаного випливає, що для страхування обов'язковим документом є еколого-агрохімічний паспорт земельної ділянки. Крім цього, на нашу думку, страховик має вимагати проект землеустрою, без якого неможливо заключити договір страхування. Обтяжливою обставиною відмови страхової виплати є відхилення від проектів землеустрою, які посилюють ерозію і дефляцію в умовах аномальних природних явищ. Це розорювання земель на схилах, проведення обробітку вздовж схилу, посів просапних культур замість культур суцільного посіву або на схилах більше 3° та ін. Крім цього, наявність проектів землеустрою є підставою для отримання кредитів у банку, залучення інвестицій, укладання договорів у системі інтеграційних структур.

Треба відзначити, що сучасна законодавча база посилює адміністративну відповідальність власників і користувачів земельних ділянок за відхилення від проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь або взагалі за їх відсутність [14]. І при дотриманні зазначених проектів та використанні сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур ерозія і дефляція без аномальних природних і техногенних явищ не перевищує допустимих норм. Визначати вміст поживних речовин і гумусу в ґрунті науково-обґрунтовано після закінчення терміну ротації сівозміни, а він не завжди співпадає з терміном оренди, і це треба враховувати при визначенні якісних показників ґрунту.

Зрозуміло, що страхування без проектів землеустрою і надійного контролю за їх дотриманням – це спроба перекласти відповідальність за безгосподарське використання земельних ділянок на страхові компанії, на що вони, звичайно, не погодяться.

Техногенні ризики, пов'язані з забрудненням, засміченням, пошкодженням родючого шару ґрунту, передбачені страхуванням відповідальності за екологічне забруднення, яке достатньо давно існує у світі й успішно розвивається в Україні. Причому страхуванням покриваються лише випадкові забруднення. Навмисні дії або помилки, які можуть збільшити ймовірність шкоди третім особам, страхуванням виключаються [54].

Таким чином, страхування якісного стану земельних ділянок може забезпечити відшкодування збитків при страхових випадках природного і техногенного походження за непередбаченими, надзвичайними, аномальними подіями. Оцінку збитків від погіршення якісного стану земель можна визначати на підставі методичних підходів вартості еквівалентної кількості: мінеральних добрив, напівперепрілого гною, недоотриманого урожаю. Обов'язковими документами для страхування є еколого-агрохімічний паспорт та проект землеустрою. Антропогенні і організаційно-правові ризики треба зменшувати вдосконаленням адміністративно-правової відповідальності [31].

Згідно із Земельним кодексом України, необхідно відшкодувати збитки власникам землі та землекористувачам, заподіяні внаслідок погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь. Однак механізм цього відшкодування ще не достатньо опрацьований. В економічній літературі наводяться певні спроби обґрунтування відповідного механізму, де одним зі шляхів його впровадження пропонується обов'язкове страхування

якості земельних ресурсів [3]. При цьому страхувальниками виступають підприємства-користувачі земельних ресурсів сільськогосподарського призначення всіх форм власності. Об'єктом страхування є земельні ресурси, що знаходяться у власності чи оренді сільськогосподарських підприємств. Страховий ризик полягає в у зниженні родючості ґрунтів згідно з нормами, вказаними в паспорті земельної ділянки. Страховою подією є погіршення основних паспортних показників якості земельних ресурсів через геокліматичні процеси, стихійні явища, неправомірні дії третіх осіб тощо. Факт настання страхового випадку визначається при щорічному порівнянні існуючих показників із паспортними. Обов'язковість такого страхування дозволить охопити першочерговою увагою великі й небезпечні в екологічному відношенні об'єкти.

Розмір страхового фонду для збереження та відтворення родючості земель сільськогосподарського призначення визначається за формулою:

$$\Phi = \frac{П \times Г \times Т}{100\%}, \quad (3.19)$$

де Φ – величина страхового фонду, тис. грн;

$П$ – площа земельних угідь сільськогосподарського призначення, га;

$Г$ – грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь;

$Т$ – розмір страхового тарифу, % (0,5 %).

Результати проведених розрахунків щодо формування страхового фонду для збереження та відтворення родючості ґрунтів у Миколаївській області наведено в табл. 3.12, з якої видно, що величина страхового фонду коливається залежно від розміру грошової оцінки ріллі. Страховий фонд необхідно використовувати для відтворення якості земельних ресурсів, сплачуючи страхове відшкодування їх власникам у разі настання страхового випадку при дотриманні ними агротехнічних вимог вирощування сільськогосподарських культур; для відтворення родючості ґрунтів; запобігання погіршенню екологічного стану земель сільськогосподарського призначення; заходів щодо відтворення деградованих та забруднених ґрунтів; підвищення родючості ґрунтів страхувальників.

Крім цього, страхування можна розглядати як джерело фінансового забезпечення інноваційної діяльності аграрних підприємств. Інноваційна діяльність є складним процесом трансформації нових ідей та знань в об'єкт економічних відносин [16]. Вона спрямована на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розвитку в новому або вдосконаленому продукті чи технологічному процесі й охоплює всі етапи, починаючи з появи науково-технічної ідеї до розповсюдження готових виробів чи послуг. Таким чином, інноваційна діяльність

вбирає в себе наукову, техніко-технологічну і виробничу діяльність. Це означає, що активізацію інноваційної діяльності можна представити як процес структурної перебудови сільського господарства, переважно завдяки практичному використанню нових знань для зростання обсягів виробництва аграрних підприємств, підвищення якості продуктів харчування, підвищення конкурентоспроможності національного продукту на світовому ринку та прискорення соціально-економічного розвитку.

Таблиця 3.12

Формування страхового фонду для збереження та відтворення родючості ґрунтів Миколаївської області в 2007 році при вирощуванні зернових, технічних культур та овочів

Адміністративні райони	Грошова оцінка 1 га ріллі, тис. грн	Розмір страхового платежу з 1 га ріллі, грн	Зернові культури		Технічні культури		Овочі	
			Площа, тис. га	Величина страхового фонду, тис. грн	Площа, тис. га	Величина страхового фонду, тис. грн	Площа, тис. га	Величина страхового фонду, тис. грн
Арбузинський	8 219	41,1	38,6	1 586	25,3	1 040	3,2	132
Баштанський	7 987	39,9	63,5	2 534	30,9	1 233	2,7	108
Березанський	7 576	37,9	54,3	2 058	18,1	686	1,4	53
Березнегуватський	7 560	37,8	49,2	1 860	25,8	975	1,2	45
Братський	8 148	40,7	37,4	1 522	28,8	1 172	1,0	41
Веселинівський	8 668	43,3	47,7	2 065	19,6	849	1,9	82
Вознесенський	8 008	40,0	41,6	1 664	20,8	832	3,3	132
Врадіївський	7 345	36,7	28,1	1 031	11,3	415	1,6	59
Доманівський	7 785	38,9	52,3	2 034	21,8	848	1,7	66
Єланецький	7 772	38,9	30,1	1 171	22,7	883	1,7	66
Жовтневий	7 625	38,1	53,5	2 038	24,6	937	7,1	271
Казанківський	7 298	36,5	55,0	2 008	24,2	883	1,9	69
Кривоозерський	9 577	47,9	36,1	1 729	12,8	613	3,1	148
Миколаївський	8 604	43,0	46,2	1 987	16,6	714	2,1	90
Новобузький	6 602	33,0	43,6	1 439	28,4	937	1,7	56
Новоодеський	7 423	37,1	48,7	1 807	27,7	1 028	2,4	89
Очаківський	7 385	36,9	29,4	1 085	7,1	262	1,7	63
Первомайський	8 811	44,1	51,7	2 280	25,9	1 142	3,3	146
Снігурівський	9 036	45,2	59,7	2 698	20,9	945	3,1	140
По області	7 984	39,9	866,6	34 577	413,5	16 499	46,6	1 859

Примітка. Розраховано автором за методикою [3].

Ейфорія євроінтеграційних очікувань України в останні роки дещо притихла, оскільки уряди європейських країн проголосили, що Україні не варто розраховувати на вступ до Європейського Союзу в найближчі 10-15 років.

Вирішальним фактором такої заяви є невідповідність соціально-економічних стандартів України стандартам європейських країн.

При цьому наближення до цих стандартів можливе лише завдяки економічному розвитку, який ґрунтується на національній ідеології, спрямованій на прийнятності інноваційного ринку. В розвинутих країнах світу саме завдяки створенню нових знань та впровадженню нововведень отримують 75-80 % і більше приросту валового внутрішнього продукту [11].

Намагання України консолідуватися в європейські та світові структури ставить перед урядом проблеми пошуку нових конструктивних форм і методів адаптації національного економічного та політико-правового середовища, які б базувалися на фундаментальних цінностях суспільного розвитку, орієнтованого на інноваційну діяльність.

Звернімо увагу на те, що українській науці за радянських часів було властиве, як і всій науці СРСР, затяжне в часі впровадження результатів досліджень у виробництво, але рівень фінансування наукових досліджень за рахунок державного бюджету, власних коштів, коштів вітчизняних замовників, іноземних держав та інших джерел був на рівні провідних країн світу (у 1990 році – 3,1 % від ВВП). У 2005 році наукоємність ВВП в Україні склала 1,3 %, зменшившись, порівняно з 1990 роком у 2,4 рази [11].

У більшості розвинутих країн світу головним джерелом інноваційної діяльності є державні кошти – 50-80 % (Франція – 50 %, Велика Британія – 62 %, Нідерланди – 70 %, Німеччина – 78 %), в Україні витрати бюджету на наукові дослідження склали у 2005 році 36,1 % від загальних витрат [11].

Звернімо увагу на те, що прямі витрати на наукові дослідження в розрахунку на одного науковця в Україні нижчі, ніж у США, у 71,4 рази, Франції – 63,6, Японії – 52,1, Південній Кореї – 33,6, Бразилії – 17,9, Росії – 2,9 разів [11]. Відзначимо, що нині цей показник є одним із пріоритетних у духовному житті сучасного українського суспільства при намаганні вступу держави до Європейського Союзу.

Крім низького рівня бюджетного фінансування, існує багато інших причин системного характеру, які зумовлюють зниження інноваційної активності в Україні:

- структурна деформованість економіки України з переважанням у ній сировинних галузей і галузей з низьким коефіцієнтом використання сировини, зокрема сільського господарства, які мають низьку інноваційну ємність;
- неадекватність системи організації виробництва і рівня менеджменту через відсутність теоретико-методологічного обґрунтування інноваційного розвитку;
- низька інвестиційна привабливість інноваційної діяльності;
- фізичне і моральне зношення основних фондів підприємств;
- відсутність у суб'єктів господарської діяльності ефективних структур зі збору, аналізу та використання науково-технологічної інформації, активності у підготовці та перепідготовці кадрів для потреб інноваційного розвитку, інтелектуального потенціалу і, врешті-решт, наявності національної ідеї;
- недосконалість законодавчого забезпечення захисту інтелектуальної власності та розвитку науково-технічних інститутів тощо.

Зазначимо, що енергозалежність України також не може забезпечити високих темпів розвитку економіки, які ґрунтуються на традиційному енергомісткому виробництві. В сільському господарстві енергоємність виробництва продукції в 2-3 рази вище, ніж у розвинутих країнах.

Про актуальність інноваційної діяльності аграрного сектору економіки зазначив прем'єр-міністр України [47]. Продуктивність сільського господарства України в 3-5 разів нижче, ніж у європейських країнах. виправити це становище можливо за допомогою інноваційних технологій, сучасної сільгосптехніки.

Невисокий рівень життя в Україні час від часу створює тиск на владні структури, промисловців і підприємців щодо поліпшення перспектив свого існування і розвитку, з одного боку, а з іншого – недостатня купівельна спроможність населення гальмує процес розвитку внутрішнього ринку, щоб забезпечити прибутковість сільськогосподарських структур їх власниками. У сформульованих дефініціях ідентифікувати розв'язання соціально-економічних проблем можливо зі створенням цілісного уявлення загальних характеристик формулювання висновків про стан і тенденції розвитку інноваційної економіки.

На перший план виступає проблема часу: суспільство не бажає нескінченно довго чекати поліпшення свого добробуту, а владні політики і промислові структури теж зацікавлені в найкоротших термінах досягнення позитивних зрушень в усіх сферах економіки. Виникає питання: в чому полягає характерна риса інноваційної економіки? Аналіз найбільш сучасних аспектів інноваційної економіки

свідчить, що характерна риса її полягає в проблемі мінімізації часу від ідеї створення інноваційного продукту до його реалізації. Це очевидно, тому, на наш погляд, інноваційною можна вважати таку економіку, яка забезпечує самодостатній рівень життя в мінімальні терміни на основі розвитку та швидкого впровадження у виробництво і сферу послуг нових, високоефективних нововведень.

Це зумовлює необхідність зведення масиву хаотичних тверджень понятійних конструкцій інноваційної діяльності в пізнавально-дослідницьку процедуру. Потреба в ній значно зростає, якщо ми хочемо підвищити рівень контролю за інноваційним процесом, здійснити цілеспрямований вплив на нього з боку дослідника. У зв'язку з цим інноваційну діяльність потрібно змоделювати за таким сценарієм:

- фундаментальні дослідження;
- прикладні дослідження;
- дослідно-конструкторські розробки;
- масове впровадження інновацій.

При цьому акцентуємо увагу на тому, що, власне, у відповідності з таким поділом забезпечується оптимальний вибір методологічно-інструментального апарату дослідження, і це дає змогу розраховувати на аргументовано вичерпну, з виявленням логіки, послідовність інноваційної діяльності.

У цьому контексті зазначимо, що фундаментальні дослідження в розвинутих країнах світу здійснюються переважно (на 80 %) за рахунок державного бюджету, оскільки залучення приватних коштів на фундаментальні дослідження являє несумісність мети держави і підприємця. Саме тому на цій стадії держава, по суті, має управляти і стимулювати сама себе.

Одним із дійових важелів фінансового забезпечення інноваційної діяльності повинно стати страхування, хоча в Законі України «Про інноваційну діяльність» (ст. 18) [16] серед джерел фінансової підтримки інноваційної діяльності не згадується цей напрямок, у той час як у країнах з розвинутою ринковою економікою він є ключовим для всього комплексу оперування інноваційною діяльністю.

В економіці страхування відіграє важливу багатопланову роль. У сучасних економічних, суспільно-політичних умовах виділяють чотири основні його функції: відшкодування збитків, соціальну, інвестиційну і попереджувальну.

Через механізм страхування відшкодовується значна частка збитків, які виникають унаслідок стихійних лих, техногенних катастроф і інших випадкових подій руйнівного характеру. Тим

самим страхування виконує функцію відшкодування збитків. При цьому важливо зрозуміти, в чому полягає економічний інтерес осіб, які вступають у страхові відносини. Йдеться про те, що за відсутності страхування потерпілі вимушені в короткий проміжок часу зібрати необхідну суму грошей для компенсації збитків, а це може викликати і, власне, часто викликає у них серйозні фінансові труднощі. Наявність договору страхування дозволяє ці витрати компенсувати, регулярно сплачуючи порівняно незначні внески. При цьому учасники страхування отримують гарантію, що їм не доведеться раптово зазнати великих втрат на ліквідацію наслідків будь-яких випадковостей. Тим самим страхування дозволяє завчасно планувати витрати, пов'язані з негативними наслідками неочікуваних подій.

Соціальна функція полягає у страхуванні фінансовими компаніями лікування і реабілітації потерпілих, відшкодування втраченого або пошкодженого майна. В останні роки суттєво зростає роль страхування в медичному і пенсійному забезпеченні, у реалізації заощаджувальних потреб населення, що підвищує рівень життя пенсіонерів та інших верств населення.

За допомогою страхування забезпечується зниження ймовірності настання різних несприятливих подій і змін, зменшуються збитки від прояву таких подій. У цьому контексті страхування виконує попереджувальну, запобіжну функцію, яка проявляється в двох аспектах.

По-перше, частку внесків по договорах страхування страхові організації спрямовують на створення спеціальних резервів попереджувальних заходів. Кошти з цих резервів використовуються на фінансування робіт, пов'язаних із запобіганням стихійних лих природи, аварій, нещасних випадків, хвороб. Проведення таких заходів знижує ризик настання несприятливих випадкових подій, що вигідно власне страховим організаціям, які мають менші витрати на відшкодування збитків, їх клієнтам, у яких знижується ймовірність витрат, і, нарешті, всьому суспільству в цілому, яке об'єктивно зацікавлене в зниженні збитків від прояву різного роду випадковостей.

По-друге, попереджувальна функція страхування полягає і в тому, що страхові організації вимагають від своїх клієнтів здійснення ними таких заходів, які б зменшували наслідки страхових подій на об'єктах страхових угод. Наприклад, розробка і складання еколого-агрохімічних паспортів, проектів землеустрою при страхуванні земельних ділянок.

Коли йдеться про страхування, яке виконує інвестиційну функцію, то слід зазначити, що останнє спрямоване на мобілізацію коштів

для розвитку національної економіки. Як свідчить історія, країни, які змогли більше накопичити таких коштів, мають тенденцію до більш швидкого економічного розвитку. На відміну від комерційних банків, які залучають кошти на короткий період, страхові компанії (особливо компанії зі страхування життя, нерухомості) мають у своєму розпорядженні кошти, які вони отримують у вигляді страхових внесків протягом тривалого часу (5-10 і більше років), оскільки неможливо створити виробництво нових видів продукції та послуг на інноваційній основі в короткостроковий період.

Стабільні грошові надходження, довгостроковість зобов'язань страхових установ зробили їх ідеальним джерелом розвитку бізнесу в довгостроковому періоді, яким є сільське господарство. Але в нашій країні страховий бізнес поки що знаходиться на ранній стадії свого розвитку і має великі проблеми, пов'язані з недовірою до нього суб'єктів господарської діяльності через ризик неповного або взагалі неотримання ними страхових сум.

Проте є сподівання, що сучасне українське державне відродження сформулює сучасну національну ідеологію страхування, яка забезпечить розвиток підприємництва, виробництва і торгівлі товарами й послугами, надасть цим процесам стабільності, спрямує їх у русло конструктивної, творчої діяльності.

Уже сьогодні підприємці, як правило, збільшують вкладання коштів в інвестиційні проекти лише за умови отримання належного страхового захисту. Наприклад, страхування урожаю сільськогосподарських культур.

Відзначимо, що страховий ринок відіграє одну з провідних ролей у розвитку ефективного функціонування фінансів. Наприклад, страхування життя – провідний вид страхування – дозволяє мобілізувати і спрямувати значні суми заощаджень у корпоративні та державні облігації, іпотеку та акції. Воно є у всьому світі головним джерелом довготермінового фінансування, спрямованого на інвестиційні проекти.

В умовах розбудови української держави страховий ринок України сьогодні починає розвиватися як за розміром, так і за складністю страхових послуг. Середньорічні темпи зростання страхових премій протягом останніх трьох років склали 42 %. Багато було зроблено у сфері законодавства та регулювання, що позитивно позначилось на зростанні обсягів страхування. Але, незважаючи на позитивні тенденції, страховий ринок у країні залишається поки що слаборозвиненим за міжнародними стандартами (табл. 3.13) [12].

Таблиця 3.13

Показники розвитку страхування в деяких країнах світу за 2002 рік

Країна	Страхові премії на одну особу (дол США)	Рівень поширення страхування	
		Страхові премії зі страхування життя (% ВВП)	Страхові премії з іншого (окрім страхування життя) (% ВВП)
Японія	3 498,6	8,64	2,22
США	3 461,6	4,6	4,98
Данія	2 448,3	4,84	2,68
Німеччина	1 627,7	3,06	3,70
Південна Корея	1 159,8	8,23	3,38
Іспанія	1 091,5	6,35	3,12
Малайзія	198,0	2,94	1,97
Словаччина	148,8	1,46	1,92
Польща	144,5	1,04	1,92
Росія	66,5	0,98	1,81
Болгарія	43,1	0,44	1,47
Україна	17,1	0,01	2,0

Примітка. Джерело: [12].

З наведеної таблиці видно, що страхові премії (страхові платежі) в Україні на одну особу склали лише 17,1 дол США, що є набагато нижчим показником навіть у таких країнах з перехідними економіками, як Польща, Росія, Болгарія, Словаччина.

Номінальний рівень страхування іншого, окрім страхування життя, з першого погляду є доволі високим (2 % у 2002 році), що перевищує за цим показником такі країни, як Словаччина та Малайзія. Проте, за оцінками експертів, 80 % [12] такого страхування є «псевдо-страхуванням», тобто нелегальними схемами уникнення оподаткування та експортом капіталів.

Рівень страхування життя складає лише 0,01 % – це мізерна частка, порівняно з 3,06 % у Німеччині або 1,04 % у Польщі, не говорячи про 8,64 % у Японії.

Страховий ринок в Україні працює переважно з юридичними особами і зосереджений на страхуванні комерційної та промислової власності (77 % від страхових премій). Страхування сільського господарства обмежене, у зв'язку з високим ступенем ризикованості, залежності від погодних умов, недосконалістю нормативно-правової бази.

В Україні, яка має великий ринок потенційних споживачів (населення України становить 46,0 млн осіб), розвиток страхування,

контроль за ризиками можуть стати потужним двигуном економічного розвитку. Реалізувати цю мету можливо за умови визнання страхування пріоритетом державної економічної та соціальної політики. Необхідно привести у відповідність з міжнародними стандартами страхове законодавство, врахувати директиви Європейського Союзу зі страхової діяльності. Необхідно створити інститут захисту прав суб'єктів господарювання на землі з питань страхування та запровадження ліцензування страхових агентств. Цей інститут дозволить вирішувати конфлікти, що виникають між страхувальниками та страховиками, уникнути тривалих і дорогих судових процесів, надійно захистити права споживачів. Інститут захисту прав страхувальників довів свою ефективність у багатьох країнах, наприклад у США, Німеччині, в країнах Скандинавії. На порядку денному – питання запровадження обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників та користувачів земельних ділянок. Світовий досвід свідчить про те, що обов'язкове страхування цивільної відповідальності сприяє розвитку фінансових ринків, є поштовхом до розвитку інших видів страхування. Слід зазначити, що страхова справа – дуже прибутковий бізнес: 37 % страхових компаній України мають рівень рентабельності, що перевищує 50 %.

Отже, розвиток і вдосконалення страхової справи в країні сьогодні недооцінюється як джерело фінансування інноваційних проєктів, зокрема технологій ефективних мікроорганізмів, для збереження родючості ґрунтів.

Можна з упевненістю стверджувати, що формування ідеологічного поля розвитку системи страхування як умови врегулювання конфліктів повинно орієнтувати державні інституції на розв'язання проблем розвитку страхування в стислі терміни, оскільки вони потребують значних коштів на інформаційний маркетинг, удосконалення законодавства тощо. Провідну роль може зіграти Національна страхова компанія «Оранта», яка є лідером на ринку страхування, посідаючи перше місце серед 370 страхових компаній України за обсягом зібраних страхових платежів. За здійсненням страхових виплат компанія має найширшу унікальну представницьку мережу в усіх регіонах України: 536 відповідних підрозділів, близько 5,5 тис. пунктів продаж зі страхових продуктів [2].